

Адвокатура

УДК 347.965:342.92:061.1ЄС

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20790638>

Адміністративно-процесуальні засади дисциплінарного провадження щодо адвокатів: досвід країн ЄС

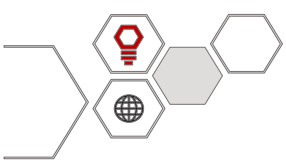
Вікторія Борисівна Рарицька

адвокат, кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права, професійної та соціально-гуманітарної освіти
Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»
<https://orcid.org/0000-0001-5007-2393>

Прийнято: 18.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз організаційно-правових моделей та адміністративно-процесуальних засад дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та країнах Європейського Союзу. Досліджено сучасну правову доктрину, що фіксує відносну інституційну стабільність вітчизняної дворівневої системи дисциплінарних органів з 2012 року. Доведено, що в умовах євроінтеграції України виникає об'єктивна потреба у гармонізації національного законодавства про адвокатуру з європейськими стандартами, що вимагає переосмислення концепту незалежності адвоката як його публічного обов'язку перед суспільством.

Теоретичну й практичну цінність статті, її новизну визначає обґрунтування трикомпонентної класифікації європейських дисциплінарних процедур щодо адвокатів та виокремлення параметрів їх імплементації в українську правозастосовну практику. На основі аналізу міжнародно-правових актів виокремлено й типізовано три ключові європейські моделі дисциплінарних

органів: модель суспільної підзвітності (на прикладі Англії та Уельсу), квазісудову модель розподілу функцій (на прикладі Франції та Польщі) та модель інтегрованого судового контролю (на прикладі Німеччини). З'ясовано переваги та специфіку кожної з моделей у забезпеченні процесуальних гарантій учасників провадження.

Встановлено, що ключовою вразливістю української моделі є надмірна концентрація слідчих та квазісудових функцій у межах однієї інституції. Обґрунтовано перспективні вектори модернізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема, через законодавче розмежування стадій розслідування та розгляду скарг шляхом запровадження автономного інституту; залучення представників правничої науки, громадського сектору до апеляційних процедур.

Ключові слова: адвокатура, дисциплінарна відповідальність адвоката, дисциплінарна справа, стадії розгляду, стадії дисциплінарного провадження, розумні строки розгляду, суспільна підзвітність.

Administrative and Procedural Foundations of Disciplinary Proceedings Against Attorneys: The Experience of the EU Countries

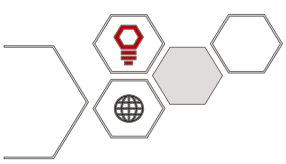
Viktoriia Rarytska

Advocate, PhD in Law, Associate Professor

Associate Professor at the Department of Law, Professional and Socio-Humanitarian Education, Higher Educational Institution “Podillia State University”

<https://orcid.org/0000-0001-5007-2393>

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the organizational and legal models, as well as the administrative and procedural frameworks, of disciplinary liability for advocates in Ukraine and European Union countries. It examines

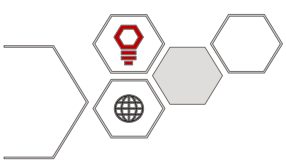
contemporary legal doctrine, which notes the relative institutional stability of the domestic two-tiered system of disciplinary bodies since 2012. It is demonstrated that in the context of Ukraine's European integration, an objective need arises to harmonize national legislation on the legal profession (advocacy) with European standards. This necessitates a rethinking of the category of an advocate's independence as part of their public duty to society.

The theoretical and practical value of the article is determined by the substantiation of a three-component classification of European disciplinary procedures against advocates, highlighting specific parameters for their implementation into Ukrainian law enforcement practice. Based on the analysis of international legal instruments, three key European models of disciplinary bodies are identified and categorized: the public accountability model (e.g., England and Wales), the quasi-judicial model of functional separation (e.g., France and Poland), and the integrated judicial control model (e.g., Germany). The advantages and specific characteristics of each model in ensuring the procedural guarantees of the participants in the proceedings are clarified.

It is established that the key vulnerability of the Ukrainian model is the excessive concentration of investigative and quasi-judicial functions within a single institution. Promising vectors for modernizing the Law of Ukraine "On Advocacy and Legal Practice" are substantiated. In particular, these include the legislative separation of the investigation and complaint-review stages through the introduction of an autonomous institute of a disciplinary ombudsman (rapporteur); the involvement of legal scholars and civil society representatives in appeal procedures.

Keywords: advocacy, disciplinary liability of an advocate, disciplinary case, stages of review, reasonable timeframes for review, public accountability.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний вектор розвитку України зумовлює доктринальну та практичну потребу в імплементації європейських

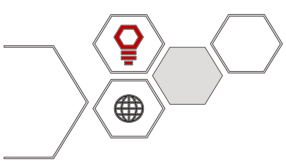
стандартів у національне законодавство. Вказана вимога стосується, серед іншого, законодавчих положень, які регулюють інститут адвокатури. Подальша гармонізація правового поля вимагає ретельного порівняльно-правового аналізу закордонного досвіду, зокрема в частині забезпечення процесуальних гарантій функціонування адвокатури в Україні.

У вказаному контексті одним із питань, яке привертає особливу увагу при аналізі механізму забезпечення стандартів професійної діяльності адвоката та довіри суспільства до інституту адвокатури є ефективне функціонування інституту дисциплінарної відповідальності адвоката.

Аналіз сучасних наукових досліджень дозволяє зробити обґрунтований висновок про відносну стабільність вітчизняної моделі дисциплінарної відповідальності адвокатів. Відсутність суттєвих законодавчих коректив впродовж тривалого періоду (фактично з 2012 року) до розділу VI Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [9], який безпосередньо регламентує вказані питання, свідчить про життєздатність обраної парадигми професійного адвокатського самоврядування.

На доктринальному рівні цю стабільність науковці пов'язують із запровадженням вдалої моделі квазісудових функцій у межах системи кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, яка гарантувала достатній рівень автономії та, таким чином, мінімізувала пряме державне втручання. Зокрема, Т. Б. Вільчик у своєму дисертаційному дослідженні проблеми правової регламентації інституту адвокатури наголошує, що сформована модель дисциплінарного провадження виступила надійним гарантом незалежності інституту від органів виконавчої влади, забезпечивши внутрішній корпоративний контроль за дотриманням професійних стандартів [3].

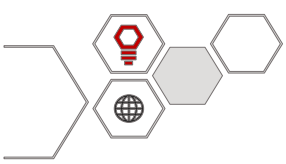
З адміністративно-правових позицій ця відносна стабільність також розглядається крізь призму наділення органів адвокатського самоврядування

делегованими публічно-владними повноваженнями. Зокрема, дисциплінарне провадження щодо адвокатів аргументовано розглядається як специфічна форма реалізації недержавними суб'єктами суспільного (публічного) інтересу, в якій стабільність процедури відіграє роль запоруки правової визначеності для усієї правової системи [4; 5].

Водночас, у працях дослідників процесуальних аспектів адвокатської діяльності підкреслюється, що така законодавча стабільність має зворотний бік. Автори вказують, що попри загальну сталість інституту дисциплінарної відповідальності та відсутність суттєвих законодавчих змін впродовж тривалого періоду, окремі особливості процедур, пов'язаних із притягненням адвокатів до відповідальності посягають на принцип правової визначеності та суперечать загальним тенденціям модернізації адміністративного права [8]. Крім того, дослідник Д. В. Ягунов безапеляційно доводить значно вищий індекс пунітивності (жорстокості) дисциплінарних стягнень щодо адвокатів у порівнянні з іншими суб'єктами кримінального провадження [11]. Особливо яскраво порушення правової визначеності та асиметричність пунітивності проявляються в строках та процедурі доказування при розгляді питання про застосування дисциплінарних стягнень до адвоката, визначених законодавством складах дисциплінарних проступків, видах дисциплінарних стягнень. Крім того, асиметричність правового статусу адвоката у дисциплінарних провадженнях знаходить свій прояв у регламентації окремих питань на неналежному нормативному рівні – не у нормативно-правових актах, а в підзаконних актах, актах органів адвокатського самоврядування та ін. [1].

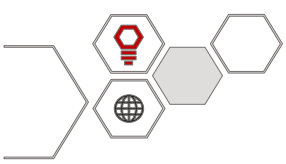
Таким чином, доктринальне визнання стабільності існуючої моделі не виключає, а навпаки – актуалізує необхідність її модернізації. З огляду на це актуальним напрямом наукового дослідження є порівняльно-правовий аналіз дисциплінарного провадження щодо адвокатів в Україні та ЄС та визначення оптимальних шляхів вдосконалення вітчизняних процедур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальним орієнтиром у цьому процесі виступають міжнародні стандарти дисциплінарної процедури щодо адвокатів. Вони закладають квінтесенцію правового статусу адвоката розглядаючи дисциплінарну процедуру не просто як засіб його покарання, а як інструмент підтримання балансу між його автономією та інтересами правосуддя. Іншими словами, в основі міжнародних стандартів дисциплінарних процедур лежить ідея забезпечення балансу між незалежністю адвоката та суспільними (публічними) інтересами.

Так, згідно з Основними принципами ООН щодо ролі юристів, прийнятими восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками, надання громадянам якісної правничої допомоги, забезпечення належного захисту їх прав і основоположних свобод здійснюється за рахунок доступу «до юридичних послуг, які надаються незалежними професійними юристами ... які діють незалежно й добросовісно відповідно до закону і визнаних норм та професійної етики» [7]. Розвиваючи цю тезу, Рекомендація № R(2000)21 Комітету Міністрів Ради Європи наголошує, що система правосуддя може бути справедливою лише тоді, коли адвокату гарантована незалежність від будь-яких «неналежних обмежень, впливу, стимулювання, тиску, погроз чи втручань, прямих або опосередкованих, з будь-якого боку чи з будь-якої причини» [10]. Більше того, у вказаних Рекомендаціях незалежність адвоката розглядається також як його зобов'язання. Зокрема, принцип III стверджує, що «...при захисті законних прав та інтересів своїх клієнтів адвокати зобов'язані діяти незалежно, сумлінно і справедливо» [10]. У цьому контексті незалежність адвоката трансформується з особистого блага, «корпоративного привілею» [2] у професійне зобов'язання та фундаментальну гарантію захисту прав людини в інтересах суспільства.

Аналіз міжнародно-правових джерел дозволяє констатувати, що європейська модель дисциплінарної відповідальності базується на концепції

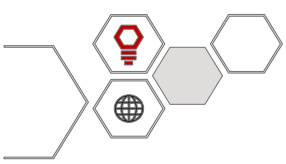
функціональної незалежності. З одного боку, вона вимагає, щоб будь-яке вдосконалення національних адміністративних процедур було спрямоване на посилення процесуальних гарантій адвоката, аби дисциплінарний контроль не перетворювався на засіб втручання у його професійну діяльність. З іншого боку, функціональна незалежність детермінована чіткою законодавчою фіксацією стандартів поведінки, забезпеченням принципу правової визначеності та справедливого балансу між захистом прав адвоката та публічним інтересом у отриманні якісної та добросовісної правничої допомоги. Таким чином, крізь призму міжнародних стандартів незалежність адвоката при притягнення його до дисциплінарної відповідальності забезпечується через наступні принципи та механізми, що активно імплементуються до законодавства окремих держав:

1. Визнання дисциплінарної відповідальності як інструменту довіри громадян до інституту адвокатури та системи правосуддя.

2. Організація та здійснення дисциплінарних проваджень адвокатськими асоціаціями або іншими самоврядними професійними об'єднаннями, та, як наслідок, мінімізація ризику втручання держави у діяльність адвоката, незалежність його від органів виконавчої та судової влади в державі [10].

3. Забезпечення процесуальних гарантій, передбачених Європейською конвенцією з прав людини (зокрема, принципу пропорційності, права на захист, об'єктивності, неупередженості, колегіальності та конфіденційності розгляду справи та ін.).

Отже, міжнародні стандарти орієнтовані на досягнення балансу між етичними стандартами, інституційною незалежністю адвоката та суспільним (публічним) інтересом. За таких умов винятково важливим є нормативно-процесуальне забезпечення таких дисциплінарних процедур, які б дозволяли адвокату максимально ефективно реалізувати свій публічний обов'язок перед суспільством. Цього можна досягти насамперед шляхом прозорості

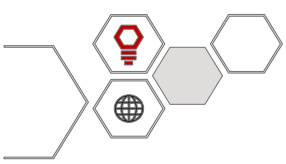
дисциплінарних проваджень та імплементації оптимальної організаційно-правової моделі органів, які розглядають дисциплінарні справи щодо адвокатів.

У цьому вимірі побудова та функціональне наповнення національних систем дисциплінарної відповідальності не можуть бути хаотичними; вони орієнтовані на імперативні вимоги міжнародних інституцій та базові європейські стандарти. Системний аналіз джерел міжнародного права дозволяє виокремити декілька субстанційних регуляторних орієнтири. По-перше, це вимога інституційної автономії (міжнародний стандарт вимагає, щоб дисциплінарне провадження здійснювалося незалежним дисциплінарним комітетом, створеним самою адвокатурою). Роль держави при цьому мінімізується і зводиться до забезпечення зовнішнього суверенного нагляду у формі незалежного судового розгляду [7; 10].

По-друге, це вимога процесуальних гарантій та пропорційності, яка акцентує на обов'язковому забезпеченні процесуальних прав адвоката під час розгляду скарги, суворому дотриманні принципу пропорційності дисциплінарного стягнення, а також на абсолютній незалежності органів розгляду від виконавчої та судової гілок влади на первинних стадіях [6, 10].

По-третє, це вимога функціонального розподілу та саморегулювання, яка закріплює деонтологічний принцип самоврядування професії, згідно якого оптимальна внутрішня процедура спирається на триланковий поділ: орган розгляду скарг, дисциплінарний трибунал, апеляційний трибунал (суд), що гарантує неупереджений розгляд справи з дотриманням принципу верховенства права.

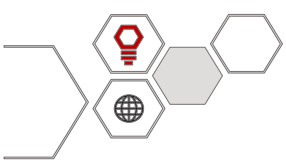
Імплементація цих міжнародних орієнтирів у національне законодавство держав-членів ЄС відбувалася неоднорідно. Залежно від соціокультурних умов та правових традицій, у країнах ЄС сформувалися альтернативні моделі організаційної будови дисциплінарних інститутів, які можна умовно віднести до одного із трьох типів.

1. З метою забезпечення максимальної прозорості та відкритості процедур, до участі у дисциплінарних провадженнях залучаються неупереджені незалежні спостерігачі, представники правничої науки/громадськості, судді у відставці тощо. Як правило, законодавство забезпечує залучення таких осіб на апеляційній стадії розгляду скарг. Вказана модель функціонує в Англії та Уельсі та реалізується через обов'язкове залучення до складу дисциплінарних трибуналів осіб, які не належать до правничої професії [13]. Таку модель організаційної структури органів розгляду справ про дисциплінарні проступки можна назвати моделлю «суспільної підзвітності».

2. Модель, яка заснована на розподілі функцій та процесуального балансу при розгляді справ про дисциплінарні проступки адвокатів (квазісудова модель). Вона забезпечує наявність у адвоката безумовних процесуальних гарантій захисту від безпідставного переслідування з метою забезпечення його прав та законних інтересів на усіх стадіях розгляду справи. Орієнтований на чітке інституційне розмежування стадій досудового розслідування скарги та безпосереднього прийняття рішення про притягнення до відповідальності, цей підхід імплементовано в правових системах Польщі та Франції, де функція обвинувачення делегована автономному суб'єкту (дисциплінарному речнику або спеціальному комітету з розслідувань), а функція розгляду - дисциплінарному суду [12; 14]. Така диференціація мінімізує внутрішньокорпоративний тиск та гарантує безумовні процесуальні гарантії захисту адвоката.

3. Модель інтегрованого судового контролю, яка передбачає розгляд дисциплінарних справ спеціалізованими квазісудовими або судовими органами за обов'язкової участі професійних суддів та представників адвокатського корпусу. Класичним прикладом вказаної моделі є досвід Німеччини, де остаточно легітимізація рішень покладена на «адвокатські суди» (Anwaltsgerichte) [15]. Зазначена модель спрямована на забезпечення балансу

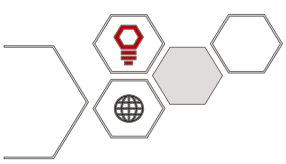

між незалежністю адвокатури та верховенством права в інтересах усього суспільства.

Результати проведеного порівняльно-правового аналізу засвідчують, що попри унікальність інституційного базису кожної з окреслених європейських моделей, усі вони підпорядковані єдиній телеологічній спрямованості – забезпеченню прозорості правосуддя та імплементації міжнародних стандартів захисту прав людини. Зіставлення зазначених методологічних підходів із вітчизняною правозастосовною практикою уможливило виявлення точок доктринальних розбіжностей та окреслення детермінант подальшої модернізації національного законодавства.

Якщо функціонуюча в Україні з 2012 року система розгляду справ про притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності в межах системи КДКА та ВКДКА демонструє високий рівень інституційної автономії, що цілком корелює з класичною корпоративною парадигмою, то в контексті імплементації стандартів ЄС актуалізується об'єктивна потреба в запозиченні окремих елементів змішаних систем. Вказане передусім стосується інтенсифікації процесуальних гарантій самого адвоката, стосовно якого ведеться провадження, та підвищення рівня суспільної довіри до результатів дисциплінарної процедури.

Попри доведену життєздатність та відносну статичність української дворівневої система органів дисциплінарної відповідальності (КДКА – ВКДКА), її субстанційна вразливість виявляється в надмірній концентрації функціональних повноважень. Поєднання стадії попереднього аналізу скарги та стадії прийняття рішення по суті в межах однієї інституції обмежує рівень процесуальної диференціації та знижує загальний обсяг правових гарантій для учасників провадження. З огляду на це, гармонізація вітчизняного законодавства із європейськими стандартами актуалізує доцільність імплементації субстанційних властивостей успішних зарубіжних моделей.

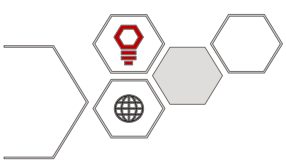

Перш за все, з метою неухтного дотримання принципу правової визначеності та гарантування незалежності адвокатури, обґрунтованою видається необхідність нормативного закріплення принципу інституційного розподілу функцій між суб'єктами, які здійснюють розслідування обставин справи та підготовку її до розгляду, та органами, наділеними квазісудовими повноваженнями щодо розгляду справи у першій та апеляційній інстанціях (за прикладом Польщі та Франції). Зазначене розмежування пропонується реалізувати шляхом інституціоналізації автономного суб'єкта розслідування при регіональних комісіях.

По-друге, виправданою видається можливість залучення до апеляційних процедур на рівні ВКДКА (або до складу її дорадчо-консультативних органів) представників наукової спільноти, суддів у відставці, зовнішніх незалежних експертів, які не здійснюють практичну адвокатську діяльність. Це дозволило б збалансувати склад таких органів, зберігши при цьому автономію самоврядування, та як наслідок, підвищити транспарентність та суспільну підзвітність процедур.

По-третє, з метою уникнення затягування строків розгляду дисциплінарних справ у судах загальної юрисдикції, перспективним напрямом модернізації є запровадження спеціалізованої судової колегії, яка забезпечила б глибоке розуміння специфіки адвокатської деонтології під час здійснення судового розгляду справ про притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

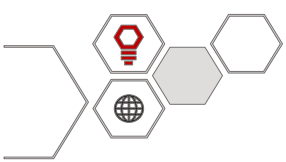
Висновки. Сучасні міжнародно-правові стандарти, сформовані під егідою міжнародних організацій демонструють переосмислення сутності незалежності адвокатури, переміщуючи її з площини внутрішньокорпоративного імунітету у вимір публічного обов'язку перед суспільством. Відповідно, критерієм ефективності дисциплінарної процедури постає не рівень захищеності адвокатури від державного втручання, а здатність інституційної системи

забезпечувати стійкий баланс між професійною етикою, професійною незалежністю адвоката та захистом публічного інтересу.

Альтернативні моделі, які під впливом соціокультурних чинників та національних правничих традицій сформувались у країнах ЄС узагальнено диференціюються за трьома концептуальними підходами: модель, яка відображає потребу у суспільній підзвітності адвокатури, модель розподілу функцій та відокремлення особи обвинувача від дисциплінарного суду як самостійного органу, який розглядає дисциплінарні справи, а також модель інтегрованого судового контролю, яка базується на функціонуванні спеціалізованих змішаних судових палат, які забезпечують неупередженість та справедливість розгляду справ про дисциплінарні проступки адвокатів.

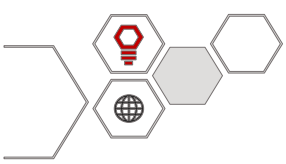
Поетапна імплементація європейських стандартів у вітчизняне законодавство покликана підвищити рівень правової визначеності та забезпечити справедливість процедурного розгляду дисциплінарних справ щодо адвокатів. У межах модернізації національного інституту дисциплінарної відповідальності адвокатів, на нашу думку, до практичних рекомендацій першочергово слід включити внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» для інституційного розмежування стадій розслідування та безпосереднього розгляду скарг. Це доцільно реалізувати через запровадження незалежного суб'єкта досудового провадження за прикладом окремих країн ЄС. Перспективним напрямом розвитку може стати також вдосконалення апеляційного провадження та нормативне закріплення можливості залучення до нього представників правничої науки, суддів у відставці та незалежних експертів громадського сектору, що дозволить підсилити модель суспільної підзвітності адвокатури без порушення автономії самоврядування. Комплексна реалізація цих заходів наблизить національний правовий простір до міжнародних стандартів, підвищить суспільну довіру до

інституту адвокатури України та забезпечить баланс між незалежністю професійної діяльності й публічними інтересами.

Список використаних джерел

1. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. Одеса : Нац. у-т «Одес. юрид. акад.», 2017. 487 с.
2. Бірюкова А. М. Прововий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. Київ : КНУ ім. Т.Шевченка, 2019. 508 с.
3. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.
4. Гвоздій В. А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К.: МАУП, 2020. 288 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38548> (дата звернення: 01.05.2026)
5. Дуліба Є. В., Теремецький В. І. Відносини між адвокатом і суддею: етична дилема. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2024. № 3 (29). С. 28-33.
6. Зубрицький О. О. Інститут дисциплінарної відповідальності адвокатів у світовій практиці: проблеми та тенденції розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО. Вип. 90: ч. 5. С. 22-28. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.3>.
7. Основні положення про роль адвокатів : прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 01.05.2026)
8. Петков С.В., Дуліба Є.В., Федірко В.А. Дискусійні питання визначення поняття «зловживання правом» у професійній діяльності адвоката.

Вісник Кримінологічної асоціації України. 2026. № 32 (2), С. 572-93. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.42> .

9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

10. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів : ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовт. 2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

11. Ягунов Д.В. Декларативність рівності сторін та індекс пунітивності: емпіричне дослідження дисциплінарних практик щодо адвокатів, прокурорів і слідчих в Україні. *Політичне життя*. 2026, С. 49-86. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2026.2.7>.

12. Sąd dyscyplinarny / Izba Adwokacka Krakow: website. URL: <https://adwokatura.krakow.pl/klienci/w-czym-pomagamy/sad-dyscyplinarny/> (дата звернення: 01.05.2026).

13. Solicitors Disciplinary Tribunal / The Law Society: website. URL: <https://solicitors.lawsociety.org.uk/office/495449/solicitors-disciplinary-tribunal> (дата звернення: 01.05.2026).

14. Loi n° 71-1130 du 31 décembre 1971 portant réforme de certaines professions judiciaires et juridiques. Version en vigueur au 14 juin 2026. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/jorf/text/000000508793/legiscta000006132335/ (дата звернення: 01.05.2026).

15. The Federal Lawyers' Act (Bundesrechtsanwaltsordnung- BRAO) : Federal Act of Germany. Last amended by Art. 8 G v. 6.12.2011 I 2515. URL: https://www.brak.de/fileadmin/02_fuer_anwaelte/brao_engl_090615.pdf (дата звернення: 01.05.2026).